

מבוא – ללמוד לשאול שאלות – בשביל מה?

החוברת "מסע לחיפוש שאלות טובות" נולדה על הרקע המוכר לכולנו – בית-הספר. בבית-הספר, בדרך-כלל, המורה הוא זה ששואל את השאלות והתלמידים לומדים לענות לו תשובות מוכרות, צפויות. על כוחה של השאלה כאמצעי המעורר את הדמיון והחשיבה ניתן ללמוד מתוך אמירות שונות – כמו: "שאלה היא חצי הדרך לפתרון". בחוברת זו הוספנו תפקודים נוספים לשאלה – כמו: שאלה "חסכונית", המנוסחת כך שנוכל לקבל תשובה מפורטת מבלי שנצטרך לשאול שאלות רבות העוסקות בכל אחד מהפרטים; או שאלה "יצירתית", הפותחת ערוצים לתשובות לא שגרתיות ובלתי צפויות; וכן שאלה "תופרת" ושאלת "מפתח".

- האם יש דרך להבחין בין השאלות השונות?
- לאילו מטרות מנסחים סוגים שונים של שאלות?
- מה הקשר בין השאלות לתשובות שהן מביאות אתן?
- על שאלות אלו ואחרות נדון במבנית זו.

מטרת המבנית לשפר את יכולת התלמיד לנסח שאלות בהקשרי למידה שונים, בכיתה ומחוצה לה, ללמוד לתת תשובות טובות לשאלות ולעזור לו ליהפך ללומד עצמאי. אתם המורים עשויים לרכוש כלי נוסף לבחינה ולשיפור טיב שאלותיכם בהקשרי הוראה שונים.

- קיימות מספר דרכים לשיפור הכושר לשאול שאלות, כמו:
 - * רכישת מודעות לכישורי החשיבה שאנו מפעילים תוך כדי הניסוח של שאלות שונות (פלקוב, ל'; סוסק, ד' ואחרים)
 - * פיתוח המיומנויות שמהן מורכבת "שאלת השאלות" – כגון הגדלת אוצר מלות השאלה (גלובמן, ר', פלד, ר', קולא, ע'; קרמר, ל')
 - * שיפור כושר השאילה לצרכים מסוימים – כגון פתרון בעיות, שיפור כושר ההמצאה ועוד (דיואי, ג'; אוסבורן, א"פ; כספי, מ"ד).

דרך ההוראה המוצעת במבנית זו קרובה לגישה השלישית. היעד הכללי שלה הוא: **שיפור כושר השאילה לצורך שיפור הלמידה.**

* כספי, מ"ד (1978). **מי חושב?, עמ' 403**, הוצאת מסדה בע"מ, רמת-גן.

למידה של שאילת שאלות מתרחשת בהקשרים שונים בתוך הכיתה ומחוצה לה. התלמידים והמורים שואלים שאלות על מנת לממש מטרות מוגדרות בהקשרים שונים. השאלה מזמינה את הלומד לחקור, לגלות ולאתר את התשובה, לכן בחלק גדול מהפעילויות במבנית התלמידים שואלים שאלות וגם משיבים עליהן תשובות.

שאלות נשאלות ותשובות ניתנות בהקשרים מסוימים.

- * כל הקשר כולל ארבעה מרכיבים:
- * **מטרות השואל** ומאפייניו הרלוונטיים
- * הדימוי שיש לשואל על **הנשאל**
- * אילוצי **המצב** בו נשאלה השאלה
- * הנושא או העניין אודותיו נסובה השאלה

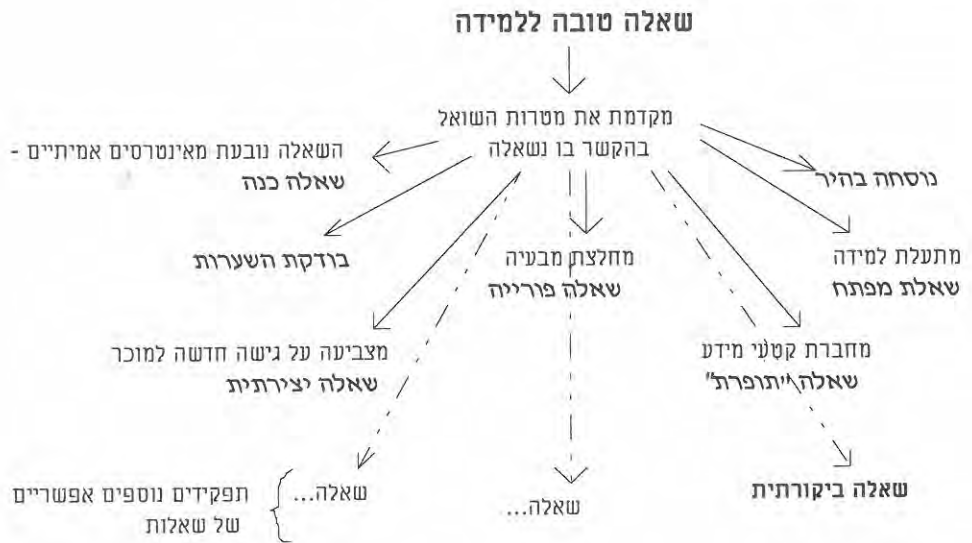
הפעילויות שמבנית זו מציעה לתלמיד ולמורה, מטרתן לשפר את היכולת לנסח שאלות טובות בהקשרים מסוימים. ההנחה היא כי ניתן לפתח יכולת זו ו"רק השמים הם הגבול". ככל שלשואל יש ידע ראשוני רב יותר בנושא, היכרות טובה יותר עם הנשאל (גם אם מדובר בטקסט), ורגישות רבה יותר לאילוצי המצב - וכך משתפר הכושר לשאול שאלות. מודעות התלמיד למשולש ההקשר הופכת אותו לשואל טוב היודע לשאול את השאלה על-מנת להגיע לתשובה המבוקשת בעניין או בנושא מסוים.

המבנית מקנה לתלמיד שני כלים שבאמצעותם ניתן לבדוק את התאמת השאלה להקשרה:

- * **מאפיינים צורניים** של שאלה (היותה שאלה סגורה או פתוחה, רחבה או צרה, בהירה או עמומה).

- * **תפקידים של השאלה** בהקשרי למידה שונים.

שאלה טובה בהקשר למידה מקדמת את מטרות השואל.

לצורך מימוש תפקידיה השונים של השאלה היא "לובשת" מאפיינים צורניים מסוימים:

1. מאפיינים צורניים ותכונותיהם. לעתים התכונה היא חיובית ולעתים שלילית (טיבה תלוי בהקשר שבו נוסחה השאלה).

מאפיינים צורניים	אפיונים על דרך החיוב	אפיונים על דרך השלילה
שאלה בהירה	- ברורה לנשאל - ברורה לשואל	
שאלה פתוחה	- אוספת מידע - לא מכוונת את המשיב - מאפשרת לשאול גם כשאין בידינו פרטים רבים	- לא מגדירה לנשאל את כיוון התשובה - לא מגדירה לשואל את כיוון התשובה
שאלה סגורה	- מכוונת את המשיב - מאשרת את קיומו או היעדרו של פרט מסוים - מאמתת השערות	
שאלה רחבה	- מארגנת את הלמידה - מאפשרת מבט כללי - לעתים חסכונית	- לא מכוונת את המשיב - לא ממוקדת
שאלה צרה	- מכוונת את המשיב - מתמקדת בפרטים	- לא נותנת מבט כללי

2. מאפיינים צורניים ותפקידי השאלות

שאלה "תופרת" קטע מידע "דווקים" לאורה		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים	
שאלה "תופרת" קטע מידע "דווקים" לאורה		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים		שאלה "תופרת" קטע מידע דומים	
+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+
-	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-
+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
+	-	+	+	-	+	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-	-	+	-
-	+	+	+	+	-	+	-	+	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+	-	+
בהירה		סגורה		פתוחה		רחבה		צרה															

המבנית לתלמיד בנויה משלושה חלקים:

א. נקודות מוצא שונות לשאלה:

- ניסוח שאלות שעליהן עונה המידע שבידינו
 - עיון במידע קיים ושאלת שאלות כדי לרכוש מידע נוסף
 - שאלת שאלות במצבים עמומים כדי להפוך את ה"זר" ל"מוכר".
- פרקים א-ג.

ב. מאפיינים צורניים של שאלות והתאמתם להקשרים שונים שבהן נשאלות השאלות. דרישה עקרונית משאלות: שתהיינה כנות. פרקים ד-ז.

ג. תפקידים של השאלות והתאמתם למאפיינים צורניים ולהקשרי השאלה. פרקים ח-ב.

לאורך כל פרקי המבנית שזור סיפור מסגרת על "מסע לחיפוש שאלות טובות", שבוצע במהלך עבודת "שורשים" על־ידי יותם ובני משפחתו. הפעילויות המופיעות בסוף כל פרק בסיפור מהוות חזרה על הנלמד בו וניתן לתרגל אותן בבית - כסיכום לנלמד בכיתה.

פרקי המבנית למורה מקבילים לפרקי המבנית לתלמיד, אך הם אינם מצטמצמים אך ורק לפעילויות ולהסברים לתלמיד, אלא לכל פרק במבנית למורה שלושה חלקים:

* **מבוא** - הכולל הערות ודגשים שאינם מופיעים במבנית לתלמיד.

* **הצעה לארגון הפרק** - ההצעה כוללת פעילות להתחלה ולסיום הפרק. (הפעילות הראשונית נועדה ליצירת גירוי והיא מרמזת על מה שעתיד להילמד; הפעילות המסיימת קצרה וכוללת את העיקר).

* פירוט הפעילויות המופיעות במבנית לתלמיד - מטרותיהן והדגשים המומלצים בעבודה כיתתית וכן פעילויות כיתתיות נוספות המגדירות את מטרת הלימוד. השאלות הן כלי להשגת המטרה. אלו מופיעות ברובן רק בחלק השלישי של הלמידה. אנו ממליצים לבצע אותן למרות הקושי והמורכבות היחסית שלהן. מבנה מיוחד זה מציע לך, המורה, אמצעי ליישום הרעיונות גם בכל אחד מתחומי ההוראה האחרים שבהם אתה עוסק.

להלן מספר היבטים חשובים שיש לשים דגש עליהם בהוראת המבנית:

* הגברת המודעות לתהליך החשיבה וליחסים בין השאלה, מאפייניה, תפקידיה וההקשר שבו נשאלה.

* קיום דיאלוג מתמיד של שאלות ותשובות - כי כל שאלה נשאלת כדי לקבל תשובה, ומהתשובה ניתן ללמוד רבות על טיב השאלה.

* התאמת הנלמד לכיתה - הן מבחינת רמה והן מבחינת עניין וקצב התקדמות. מומלץ לגלות כאן גמישות.

* בחירת ציר להוראה או שילוב מספר צירים לארגון הנושא - סיפור מסגרת, "התחל" - "סיים", פעילויות במבנית לתלמיד (אין הכרח לבצע הכול).

* שילוב קטעי מידע זמינים - הלקוחים מאמצעי התקשורת ומתחומי עניין שיועלו על־ידי התלמידים.

החוברת איננה מציגה מודלים לשאלות או שיטות לניסוח שאלות. יחד עם זאת מספר אנשי חינוך שראו בשאלה את אחד הכלים הטובים ביותר ללמידה, השפיעו על הבחירה של

הנושאים והפעילויות; מג'ון דיואי (1910) שראה בשאלות שהילד שואל דרך אישית סקרנית ללמידה ועד אלכס אוסבורן (1956) שראה בשאלה כלי המעורר ומעודד רעיונות חדשניים.

הפעילויות בכל אחד מהפרקים מאפיינות סוג אחר של למידה - פעילויות מיון ואבחנה, פעילויות לרכישת הקריטריונים הצורניים של השאלה ולתרגול התפקידים של השאלה בהקשרים המתאימים. ישנן פעילויות בהן השאלות נשאלות בהקשרי למידה שונים ושאלות שעוזרות להפעלת חשיבה יצירתית.

היעד הניצב בפנינו אינו לסיים את הלימוד ואת הוראת שאילת השאלות עם סיום המבנית, אלא לשלב את המבנית בתהליך הלמידה בכיתה, כאשר יושם דגש על הוראת הנושא ושילובו גם בתוכני למידה אחרים (באופן מובנה או מזדמן, באחד השיעורים או בכלם). בדרך זו תתרחש למידה אמיתית של כלי "שאלת השאלות" ותשתפר היכולת של הלומד לשאול. שילוב המבנית בתחומי למידה שונים עשויה לתרום גם לתהליך הלמידה בכיתה.